

DEĞER TEORİSİNİN TARİHSEL ANALİZİ

Yard.Doç.HASAN İSLATİNCE

Anadolu Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İktisat Bölümü

ABSTRACT

For millennia, literally, scholars and theorists have tried to deduce how items attained their 'value'. From Pre-Christian to pre-Keynesian times, various standarts of thouht have proposed (often divergent) explanations for this phenomenon. İn this article analyses the 'value' Propositions of several prominent thinkers, loosely grouped as Pre-Classical, Classical and Neo-Classical theorists.

ÖZET

Yüzyıllardır bilginler ve teorisyenler nesnelere kendi değerlerini gerçekten nasıl kazandıklarını anlamaya çalıştılar. Hıristiyanlık öncesi ve Keynes öncesi zamanlardan beri çeşitli düşünce kolları bu olgu için açıklama (genelde farklı olsa da) getirdiler.

Bu makalede, Klasik öncesi, Klasik ve Neo Klasik teorisyenler olarak guruplandırılan pek çok ünlü düşünürün değer konusuna yaklaşımları analiz edilecektir.

GİRİŞ

Eski Yunanda başlatılan ve bugünün ekonomik düşüncesinin anlaşılmasında hayati öneme sahip olan, *değer teorileri* tarihinin analizi bu makalenin amacıdır. Bu konunun çok geniş bir alan olduğu dikkate alınarak, analiz aşağıdaki gibi daraltılacaktır.

İlk önce, Aristotelyan, Skolastik ve Merkantilistlerin değer üzerindeki görüşlerinin özet bir şekilde kabataslağı çizilerek, makaleye genel bir bakış yaratılacaktır.

İkinci olarak, bunu Petty, Cantillon, Galiani ve Law gibi Klasik öncesi yazarların tartışma üzerindeki katkılarının bir analizi izleyecektir.

Üçüncü olarak, Smith, Ricardo, Marx ve Mill gibi Klasik ekonomistlerce ileri sürülen arz-kaynaklı değer teorisi incelenecektir.

Dördüncü olarak, Jevons ve Menger'in talep kökenli değer teorisi incelenecektir.

Son olarak, hem arzın hem de talebin genel ekonomik yapı içinde değer belirleyicisi olarak yaptıkları karşılıklı etkileşimi ayrı ayrı inceleyerek, Walras'ın ve Marshall'ın anlaşmazlığa verdikleri ayrı çözüm önerileri incelenecektir.

I. İlk Ekonomik Düşünceler

Değerin belirlenmesi ile ilgili uzun ve karmaşık entellektüel tartışmaların ilk büyük dönüm noktası M.Ö. 4.yy'da Atena Akademisi filozoflarınca ortaya kondu. Değerin kaynağının ihtiyaca dayandığı, onsuz mübadelenin gerçekleşemeyeceğini düşünen Aristo, (384-322) kullanım ve mübadele değeri kavramlarını birbirinden ayırmıştı.¹ Fiyat ve değere ilişkin görüşlerinde insanların ihtiyaçlarını esas aldığı için Aristo'yu, subjektif değer teorisyenlerinin öncüsü olarak kabul etmek mümkündür.

Skolastikler daha sonraları bu görüşleri benimseyip Hıristiyan düşüncesiyle uzlaştırdıkları zaman, Aristocu filozofların onlardan önce yaptıkları gibi iktisadı bağımsız bir disiplin değil, sadece ahlaki ve törel felsefenin bir parçası olarak kabul ettiler. Sonuç olarak değer üzerindeki tartışmalar yoğunlaştı ve bundan böyle değer ne olduğu yerine, değer 'adil' olması gerektiği şeklinde normatif bir yaklaşım

¹ Henry W. SPIEGEL, *The Growth of Economic Thought*, Duke University, Durham, North Carolina, s.26. 1983

benimsendi. Bu dönem boyunca fayda, üretimin maliyet yönünü de dikkate alan St. Thomas Aquinas(1225-1274) ve John Duns Scotus(1265-1308) gibi az sayıda teorisyenlerce değer determinantı olarak kabul edildi.

Değerin fayda ya bağlı olarak açıklanmasına yönelik araştırmalar 16 ve 17.yy ilk yarısında ilk merkantilistlerce de devam ettirildi. Orta çağ teorisyenlerine göre ise, değer; herhangi 'özüml' değere değil, fayda ve kıtlığa bağlıydı.

II. Klasik Öncesi Düşünceler

Ancak 17.yy'ın sonunda iktisatçılar kartezyen tündengelim felsefesini müteakiben yaygın merkantilist fayda görüşünden uzaklaştılar William Petty (1623-1687) subjektif değer teorisini bırakıp bunun yerine objektif bir şekilde gerçeğin doğal kanunlarını araştırdı. Petty'ye göre herhangi bir malın piyasa fiyatı, doğal değerinin etrafında sürekli dalgalanır. Bu doğal değer determinantı olarak ise üretim faktörleri-toprak ve işgücü- olduğu sonucuna vardı. Petty toprak için işgücü potansiyeli açısından bir parite arayarak, değer teorisini bir emek teorisine indirgemeye çalıştı². Yani değer belirlenmesinde temel faktör emektir. Bu düşüncesi ile Petty, Klasik-Marksist asgari ücret ve değer teorisini de önceden başarılı bir şekilde tahmin etti. Ancak emek değer teorisinin belirlenmesi yönünde ortaya çıkan zorluklara girmedir.

² Philip C. NEWMAN, *The Development of Economic Thought*, Prentice-Hall, Inc. s.29, New York, 1952

Kartezyen yaklaşımın bir başka takipçisi olan Richard Cantillon (1685-1734) toprağın bütün zenginliğin kaynağı ve emeğin de bu kaynaktan üretilenlere şekil verdiğini iddia eder.³ Gerçek değerın determinantını tek bir değere indirgemekle Petty'ye benzese de, Fransız tarımsal korumacılarından etkilenen Cantillon, Petty'nin tersine değerın belirleyicisi olarak toprağı seçti. Cantillon, piyasa fiyatı normal fiyattan (üretime katılan toprak ve emeğin miktarı olup, bu iki faktörün arz ve talebinin kesiştiğı noktada belirlenir.) uzaklaştığında kaynakların farklı piyasalar arasında nasıl dağıtıldığını da açıklar.⁴

Bu arada değerın belirlenmesine yönelik Orta Çağ subjektif yaklaşımını benimseyen Nicholas Barbon (1640-1698) malların doğal değerının sadece piyasa fiyatlarıyla gösterildiğini öne sürdü. Barbon'a göre; bütün eşyaların değeri kullanımlarından kaynaklanır. Hiç kullanılmayan şeylerin hiçbir değeri yoktur. Barbon zamanını bir fayda değer teorisi geliştirmeye adadı ve hatta açık bir şekilde azalan marjinal fayda kavramını açıkladı. Ancak sonuçları Jevons ve Menger gibi Neo Klasik iktisatçıların <marjinal fayda> kavramından yoksundu.

Değer ve fiyat teorisinin bir "arz-talep" teorisi olduğunu iddia eden Jhon Locke (1632-1704) a göre, "Herhangi bir malın fiyatı, alıcı ve satıcıların sayısına göre düşer ve çıkar" Fiyatı belirleyen unsur, bir

³ Vural F. SAVAŞ, *İktisadın Tarihi*, s.199, İstanbul, 1997.

⁴ Charles E. STALEY, *A History of Economic Thought: From Aristotle to Arrow*, s.26, 1989

malın talebine oranla mevcut miktarıdır. Ayrıca Locke, talebi belirleyen subjektif faktörlere de önem vermiştir.⁵

Arz talep mekanizmasına dayalı değerin açıklanmasına yönelik yaklaşım, Jhon Law (1671-1729) tarafından da devam ettirildi. Law, <kullanım> ve <değişim değerini> bir subjektif değer teorisi içinde birleştirerek, bir malın değişim değerinin, onun yararı ve kıtlığı tarafından belirlendiğini iddia etti.⁶ Su ve elmas örneklerini vererek açıklamalarını destekleyen Law, özetle toplumda kullanımı olan bir malın, değerini belirlemede hem arz hem de talep faktörünü kullandı. Bundan sonra malların değerindeki herhangi bir değişme, arz edilen ya da talep edile miktarda ki değişmeye bağlı idi.

III. Klasik Düşünce

Adam Smith'in (1723-1790) Ülkelerin Zenginliği'nin 1776 da yayını Klasik okulun yükselişinin habercisi oldu ve değer belirlenmesine ilişkin tartışmayı tekrar Petty'nin objektif emek değer teorisine geri döndürdü. Jhon Law'ın su/elmas çelişkisinden hareket eden Smith, kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki ilişkiyi çözmekte başarısız oldu. Bu başarısızlığın nedeni de marjinal fayda yerine, toplam fayda üzerinde odaklaşmasıydı.⁷

Smith'in değer konusundaki tutarsızlığı daha sonra üç değer teorisi ile yaptığı deneyimde gösterilmiştir. O ilkel bir toplum için

⁵ SAVAŞ, s.191

⁶ SPIEGEL, s.176-177

⁷ H.LANDRETH, .C.COLANDER, *History of Economic Theory*, Houghton Mifflin Company Boston, s.65, New Jersey,1989.

değerin emek maliyeti teorisi, değer in emek yönetimi teorisi ve sonunda da gelişmiş bir toplum için üretim maliyeti teorisi geliştirdi.

Smith'in terk edilen işgücü hipotezini benimseyen David Ricardo (1172-1823) emeğin ücretlerle ölçülmesinin döngüsel nedeninden kaçınmaya çalıştı. Bunun yerine Ricardo, değer in zamanla hesaplanan, üretim için gerekli olan emek miktarına bağlı olduğunu düşündü. Smith'den daha kesin ve açık olan Ricardo diyordu ki; "Faydaya sahip olan mallar mübadele değerlerini iki kaynaktan alırlar. Kıtılıklardan ve onları elde etmek için gerekli olan işgücü miktarlarından."⁸

Smith'in emek yönetimi ve üretim maliyeti teorilerini çürüten Ricardo, emek değer teorisini çeşitli zorluklara karşı ispatlamaya çalıştı. Hipotezini desteklemesi için zamanı, emek miktarının ölçümü için kullandı ve ücretlerle üretkenliği karşılaştırarak farklı emek yeteneklerini oluşturdu ve aynı zamanda değer üzerindeki sermaye etkisinin, sadece emek de saklı olduğundan nötrale edildiğini ileri sürdü. Aynı zamanda toprak rantı teorisini de ilave etti. Bu teoride, rantın fiyat tarafından belirlendiğini ve karın değer üzerinde neden değişik etkilere sahip olduğuna dair (farklı sermaye yoğun endüstriler) sebepler ileri sürdü.

Karl Marx'ın (1818-1883) değer yaklaşımı esas itibariyle Ricardo'nun emek değer teorisiydi.⁹ Marx'a göre " Bütün malların değeri sadece biriktirilmiş emek zamanının mutlak kütleleri" idi.

⁸ Harry.LANDRETH, *History of Economic Theory*, Scop,Method and Content, Houghton Mifflin Company Boston, s.92, 1976

⁹ Robert, LEKACHMAN, *A History of Economic Ideas*, Harper-Brothers, New York, s.212, 1959.

Ricardo'nun orijinal teorisinin savunucusu oldu. ve onun ortaya koyduğu emek değer teorisinde var olan eksikliklere çözümler üretti. Marx klasik değer kavramını kullanmasına rağmen, onlardan kökten ayrılan kapitalin sonuçlarına ulaşmak için engin felsefik ve sosyolojik bilgisini kullandı. Emek teorisinde o, orijinal istismar oranını ($s'=s/v$) ve onun sonucu olan kapitalizmin eleştirisini geliştirdi.

John Stuart Mill (1806-1873) değer konusuna yaklaşımının Ricardo'nun emek değer teorisinin devamı olduğu iddiasına rağmen, geçmişe bakıldığında da Marshall'a ve neo-klasik okul yaklaşımına daha yakındı. Mill, parasal maliyetlerin reel maliyetlere eşit olduğunu gösteren üretim maliyeti değer teorisini ortaya attı. Klasik Ricardian mutlak değer teorisinden vazgeçen Mill, değer teorisinin amacının nispi fiyatların açıklanması gerektiği görüşünü benimsedi.¹⁰ Arz ve talep eğrilerini çizmemiş olmakla beraber Mill, arz ve talebi, fiyatın bir fonksiyonu olarak düşünmüştür. Aynı şekilde denge fiyatını, talebi arza eşitleyen fiyat olarak tanımlamıştır. Bu görüş daha sonra Marshall tarafından geliştirilecektir. Bu açıklamalarıyla değer ve fiyat sorunlarının tamamen çözümlendiğine inanan Mill bu inancını “ Çok şükür değer teorilerinde açıklığa kavuşturulması gereken bugünkü yada gelecekteki yazarlar için herhangi bir husus kalmamıştır. Konu ile ilgili teori tamdır.”¹¹ Cümlesiyle ifade etti.

¹⁰ LANDRETH,s 142-143

IV. Neo Klasik Düşünce

Modern fayda teorisinin temelleri 1871 de değeri anlama vasıtası olarak yeni marjinal analiz aracı geliştiren “Politik Ekonomi Teorisi” yazarı William Jevons (1835-1882) ve “İktisadın İlkeleri” yazarı Carl Menger (1840-1921) tarafından atıldı. Jevons ve Menger marjinal fayda teorilerini ayrı bir biçimde formüle ettiler. Bu teoride değer tamamen faydaya bağlandı.

Menger marjinal fayda tablosunu ¹² eski su/elmas paradoksuna açıklık getirmek için kullandı. Elmasların değeri suyun değerinden daha büyüktü. Çünkü, tüketici tercihini ve buna bağlı olarak değeri belirleyen toplam fayda değil, marjinal fayda idi. Jevons ve Menger değerın geçmiş değil, gelecekteki üretimden geldiğini de iddia ediyorlardı. Bundan böyle üretim faktörleri fiyat belirleyen değil, fiyatça belirlenendir. Jevons bireyin bir maldan sağladığı oransal faydanın, toplam fayda üzerinde yaratacağı değişimin etkisini incelemiştir ve ilave tüketilen her birimin faydayı azalttığı sonucuna ulaşmıştır.¹³ Toplam fayda böylece belli bir noktadaki fayda düzeyinden farklılık gösterir. Jevons marjinal fayda kavramını ilave son birimin fayda düzeyi olarak veya mevcut stok miktarına yapılan ilaveler olarak belirtmiştir.

Leon Walras (1834-1924) da bağımsız bir şekilde marjinal fayda kavramını keşfetti. Walras, iki malı ve onlar arasındaki değişim

¹¹ J.S.Mill, *Principles of Political Economy with Some Applications to Social Philosophy* W.J. Ashley (Ed), New York, s.436, 1965,

¹² H.LANDRETH, .C.COLANDER, s.204-205

oranını belirlemek yerine, bütün mal ve üretim faktörleri piyasalarının eşanlı (simultane) denge halini açıklamaya yöneldi.¹⁴ Değeri, tatmin edilen son birimin faydası olarak kabul eden Walras, iktisadi olayları daha çok miktarlar bakımından (arz, talep, fiyat) inceledi.

Alfred Marshall (1842-1924) da değerin açıklanmasın da arz ve talep yaklaşımını benimsedi. Ona göre değer, ne sadece emekle, ne de sadece maliyet fiyatları ile belirlenir. Değeri yaratan en önemli faktör, ürünün ihtiyaca cevap verebilme derecesidir. Kendi teorisinin büyük ölçüde Ricardo'nun geliştirdiği esaslara bağlı olduğunu ifade eden Marshall, Ricardo'nun talebin önemini azaltmaya yöneldiğini kabul etmekle beraber, Jevons'un ileri sürdüğü gibi talebi bir tarafa bırakarak değerin sadece üretim maliyeti tarafından belirlendiğini iddia etmemiştir.¹⁵ Fayda ve talep teorisi klasik teoriyi tamamlarken, Ricardo'nun üretim maliyetine verdiği önem de Marshall için uzun dönem normal değerin açıklanmasında kullanılacak unsur olmuştur. Bu nedenle Marshall'ın analizi talep ve arz arasındaki karşılıklı etkileşimi açıklama amacına yönelmiştir. Marshall'a göre, zamanla ekonomik değişkenlerin karşılıklı bağımlılığının etkisinin doğru bir şekilde anlaşılması, değeri belirleyen fayda mı, üretim maliyeti mi olduğu konusundaki tartışmayı çözecekti.

¹³ Eric ROLL, *History of Economic Thought*, Shenval Press Ltd., London, s.380, 1961

¹⁴ SAVAŞ, s.554

¹⁵ H.LANDRETH, .C.COLANDER, s.279

SONUÇ

Ortaçağlardaki orjininden değerin tarihi evrimi asırlarca objektif ve subjektif yaklaşımlar arasındaki eski diyalektik çatışmaya sıkıştırıldı.

İlk ekonomik düşünceler değerin belirlenmesi konusuna normatif bir yaklaşım getirerek faydayı değerin belirleyicisi olarak kabul etti.

17 yy'ın sonuna gelindiğinde iktisatçılar yaygın subjektif değer yaklaşımını bırakıp, bunun yerine üretim maliyetleri yaklaşımını benimsediler ve değerin belirleyicisi olarak üretim faktörlerinde karar kıldılar. Değer konusu üzerindeki tartışmalar klasik düşüncenin yükselişiyle birlikte tekrar objektif değer teorisi üzerinde odaklaşmıştır. Law'ın su/elmas çelişkisinden hareket eden Smith, Kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki ilişkiyi çözmekte başarısız oldu ve bunun yerine, toprak, emek ve sermayeden oluşan değer maliyeti teorisini tercih etti. Smith'den farklı olarak Ricardo ise; değerin zamanla hesaplanan, üretim için gerekli olan emek miktarına bağlı olduğunu ifade etti.

Walras ve Marshall'ın değerin çatışan her iki yaklaşımını (subjektif-objektif) kendilerinin farklı genel ve kısmi denge analizi çerçevesine uyarlamalarına kadar değerin belirlenmesine yönelik çalışmalar bazen objektif, bazen subjektif yaklaşıma doğru bir ileri bir geri bocalayan değer teorilerinin dalgalarını izlemiştir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

COLANDER C.- LANDRETH H., *History of Economic Theory*, Houghton Mifflin Company Boston, New Jersey,1989.

LANDRETH Harry, *History of Economic Theory*, Scop,Method and Content, Houghton Mifflin Company Boston, 1976

LEKACHMAN, Robert, *A History of Economic Ideas*, Harper-Brothers, New York, 1959.

Mill J.S., *Principles of Political Economy with Some Applications to Social Philosophy* W.J. Ashley (Ed), New York, 1965,

NEWMAN C. Philip., *The Development of Economic. Thought*, Prentice-Hall, Inc., New York, 1952

ROLL Eric, *History of Economic Thought*, Shenval Press Ltd., London,, 1961

SAVAŞ F. Vural., *İktisadın Tarihi*, İstanbul,1997

SPIEGEL W. Henry., *The Growth of Economic Thought*, Duke University, Durham, North Carolina, 1983

STALEY E. Charles, *A History of Economic Thought:From Aristotle toArrow*, Cambridge, Massachusetts, 1989